DE ROL VAN DE FINANCIELE SECTOR IN DE CHINESE ECONOMIE

door Wim Bary en Jaap Spronk *

1. Inleiding

Het zal niemand verbazen, dat een flink aantal van de bedrijfseconomische problemen die men in de Westerse wereld kent, in China niet wordt aangetroffen. Zoals men kan opmaken uit de wijze waarop Chinese bedrijven georganiseerd zijn (zie voor een beschrijving bijvoorbeeld Mogendorff-12) houden de functionarissen van deze bedrijven zich voornamelijk bezig met technische problemen en met het motiveren ("politiek bewust maken") van de arbeiders. Binnen een gegeven organisatiestructuur (ook op administratief gebied) is het de taak van het bedrijf om de na overleg met hogere organen toegewezen plannen uit te werken en te vervullen. Met de goedkeuring van de plannen garanderen de hogere organen de toelevering van grond- en hulpstoffen en van arbeid, de afzet van eindprodukten en de financiering van de activiteiten. Problemen, die ondanks alle garanties rijzen, kunnen besproken worden met banken en andere staatsinstellingen. Van tijd tot tijd bespreekt men de problemen met andere bedrijven in de bedrijfstak (hiertoe worden speciale "bedrijfstakcongressen" georganiseerd).

Ook de financiële problematiek van de Chinese bedrijfshuishoudingen heeft een ander karakter dan bij ons. Het bedrijf heeft een financiële structuur, die (bijna) volledig vastligt en bepaald wordt door de materiële planning. Over investeringen wordt in het algemeen op hoger niveau beslist. Tegelijker-

---

* Deze bijdrage is eerder verschenen in Bedrijfskunde 1978/3. De schrijvers danken George Waardenburg en Peter Keijzers voor hun waardevolle opmerkingen bij een eerdere versie van deze bijdrage.
Wim Bary studeerde bedrijfseconomie aan de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam.
Jaap Spronk is wetenschappelijk medewerker bij de vakgroep Financiering en Belegging in de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

tijd heeft het bedrijf met voor onze begrippen relatief weinig onzekerheden te maken. Dit zijn vereenvoudigende omstandigheden voor het individuele bedrijf. Door instanties boven het bedrijfsniveau moeten wel een aantal problemen opgelost worden, die een (deels) financieel karakter dragen. Zo moet men stimuleren, dat de bedrijven efficiënt omspringen met de fondsen die voor het werkkapitaal bestemd zijn. Daarnaast moet gekozen worden tussen de in verschillende bedrijven mogelijke investeringsprojecten. Men kan zich afvragen, welke criteria daarbij gebruikt worden en tevens of de ook in het Chinese bedrijfsleven niet weg te cijferen onzekerheden daarbij nog een rol spelen.

In deze bijdrage bespreken wij allereerst de financiële organisatie van het bedrijfsleven. Daarna zullen wij ingaan op de investeringsselectie en het daarbij grotendeels ontbreken van financiële criteria. In de slotbeschouwing gaan wij in op de mogelijke veranderingen in de wijze van investeringsselectie. Vooral de grote nadruk op economische groei en een verdere verschuiving naar centrale besluitvorming zouden tot dergelijke veranderingen kunnen leiden.

Wij zullen in deze bijdrage gebruik maken van in China verkregen gegevens [1]. Naast algemene problemen, die men bij gegevensverzameling tijdens studiereizen kan ontmoeten (zie hiervoor Schenk-15 en Waardenburg-17) heeft men in de financiële sector nog enkele additionele problemen. Om te beginnen worden statistische gegevens door de Chinezen alleen mondeling (en mondjesmaat) verstrekt. (Daarbij bleek er bij het vertalen van getallen, maten en gewichten een taalbarrière te bestaan, die ondanks alle pogingen van onze tolken moeilijk te overwinnen was). Daarnaast hebben wij in ons geval geen mogelijkheid gekregen om met functionarissen te spreken, die zich met de verdeling van investeringsgelden bezighouden, zodat wij daar alleen indirecte informatie over hebben kunnen inwinnen.

2. De financiële organisatie van China

Zoals reeds gemeld door Bary, van Elk en Wilderom-3 vallen alle financiële zaken in China onder verantwoordelijkheid van de staatsraad en het daaronder ressorterende Bureau voor Financiën en Handel. De belangrijkste organen onder dit bureau zijn de Volksbank en de Ministeries van Financiën, van Handel, van Buitenlandse Handel en van de Voedselvoorziening. Het Ministerie van Financiën heft via een groot aantal lokale belastingkantoren haar belastingen, die onder meer geheven worden over de gerealiseerde omzet van produktiehuishoudingen (zie Eckland-10). Onder dit Ministerie ressorteert ook het "Constructiebureau", ook wel "Construction Bank" genoemd [2]. Dit bureau is nauw betrokken bij de verdeling van de investeringsgelden (accumulatiefondsen) en het toezicht op het gebruik ervan. Ook heeft dit bureau toezicht (samen met de Volksbank) op de fondsen, die gevormd worden door de produktie en verkoop van goederen die méér geproduceerd zijn dan gepland. (Dergelijke fondsen zouden natuurlijk gebruikt kunnen worden voor tussentijdse, niet geplande investeringen). Ook het Constructiebureau heeft onderafdelingen op lokaal planningsniveau. In het Chinese planningsysteem (zie Bettelheim-4 en Keijzers-11) past het volkomen, dat de beslissingen van de lokale constructiebureaus ondergeschikt (en dienstig) zijn aan de beslissingen van de lokale planningbureaus [3]. De belangrijkste functies van de Volksbank zijn [4]:

1. Het beheer van deposito's - de bank beheert de deposito's van bedrijven, overheidsorganen en legeronderdelen. Al deze instellingen mogen slechts een kasvoorraad hebben, die voldoende is voor drie dagen "normale" uitgaven. Ook kent men persoonlijke rekeningen.
2. Het verstrekken van leningen - de bank verstrekt m.n. de fondsen voor het werkkapitaal. Er is een veelheid van leningsvormen. Zo zijn er speciale landbouwleningen, industrieleningen en handelsleningen.
3. De administratie en controle van transacties - alle instel-

lingen in China zijn verplicht om transacties die een bedrag van 30 Yuan (1 Yuan= ± f 1,34) te boven gaan via contracten bij de Volksbank te laten lopen. De Volksbank houdt van elke instelling een schaduwboekhouding bij van de voornaamste posten.

4. Uitgifte van bankbiljetten.
5. Betalingsverkeer met het buitenland - dit wordt verzorgd door een dochter van de Volksbank, de Bank of China.

Elk bedrijf in China rapporteert haar resultaten (o.a. kwantiteit en kwaliteit van de geproduceerde goederen) aan verschillende instellingen. Altijd wordt gerapporteerd aan de lokale planningsinstanties. Naarmate de belangrijkheid van het soort produkt en de omvang van de produktie groter is, wordt dit verslag ook aan een hogere instantie gezonden (meestal is dit een onderafdeling van het ministerie, dat de betreffende goederen coördineert). Zoals reeds eerder vermeld brengt het bedrijf een financieel verslag uit aan de Volksbank. Daarnaast worden de bedrijven van tijd tot tijd bezocht door deskundigen van de plaatselijke kantoren van deze bank. De (sterk gecentraliseerde) Volksbank is daarmee een belangrijk controlemechanisme in de Chinese volkshuishouding [5]. De financiële afdeling van de bedrijven draagt zorg voor de financiële verslaggeving, waarin verantwoording gegeven wordt van de uitvoering van het financiële plan en de besteding van de investeringsgelden. Tot de dagelijkse taak van deze afdeling behoort het regelen van de financiële transacties, die in de produktiesfeer liggen. Intern stelt men in sommige gevallen een analyse op om de efficiëntie van de produktie te evalueren. Bij het bezoek aan de Fabriek van Zware Machines te Shenyang vertelde men ons, dat bovendien iedere maand voor alle machines zgn. technische statistieken worden opgesteld om voor elke machine de kostenfactoren te kunnen vaststellen. Aan het eind van het jaar volgt een algemeen statistisch onderzoek, waarvan de resultaten ook aan de hogere niveaus worden gerapporteerd.

De gelden voor investeringen worden door het Constructiebureau uit de accumulatiefondsen verstrekt. Hiervoor wordt

geen rentevergoeding gevraagd. Zoals men in China opmerkte, is een dergelijke vergoeding niet nodig, omdat immers alle winsten in de accumulatiefondsen terugvloeien. Het Constructiebureau verstrekt ook een deel van de voor het werkkapitaal benodigde fondsen (70% in de industriële sector en 30% in de sector handel). Het resterende deel wordt door de Volksbank verstrekt. Om een efficiënt gebruik van dergelijke fondsen te bevorderen, wordt op dergelijke leningen wel rente geheven. Elke lening moet "gedekt" worden door een gelijke waarde aan goederen. Deze "material backing" wordt "the first principle of socialist credit policy" genoemd. (vgl. Donnithorne-8, pag. 428 en ons gesprek bij de Volksbank). Volgens de Chinezen heeft deze politiek ervoor gezorgd, dat China sinds 1949 geen inflatie heeft gekend. De volledig geplande winst wordt gebruikt als maatstaf om de efficiëntie van de bedrijven te meten en te bevorderen via kostenverlagingen. Elke koppeling met directe (bijvoorbeeld uitkeringen) of indirecte (bijvoorbeeld via welzijnsfonden) persoonlijke beloningen werd in China stelselmatig ontkend: "Alle winsten gaan naar de staat". Winst bleek ook niet ingehouden te kunnen worden voor het doen van investeringen [6]. Wel hield elk bedrijf een "reparatie- en afschrijvingsfonds" aan bij de Volksbank. Een en ander staat in tegenstelling tot de door Donnithorne-8 en Richman-19 genoemde "extra-budgetary funds", die door ingehouden winsten gevoed zouden worden. In de literatuur zijn deze fondsen echter niet na 1963 gesignaleerd. Op grond van onze bevindingen in China kunnen wij aannemen, dat zij in ieder geval nu niet meer bestaan. Daarmee vervalt een belangrijke verklaring voor het verschijnsel, dat in China allerlei investeringsprojecten buiten het plan gerealiseerd worden. Een verklaring kan eventueel nog gezocht worden in het oneigenlijk gebruik van fondsen voor werkkapitaal en van afschrijvingsfondsen. De mogelijkheid van het realiseren van niet geplande investeringen moet naar onze mening eerder toegeschreven worden aan de flexibiliteit van het door de Chinezen gecreëerde planningsysteem.

3. Het investeringsproces

Sinds 1949 zijn de investeringen in China met wisselende nadruk op zowel politieke als economische doelen gericht geweest. Eén van de eerste en belangrijkste taken was (en is) het voeden van de vele monden. Daarbij worden een aantal politieke doelen expliciet geformuleerd, zoals "het opheffen van de tegenstellingen tussen stad en platteland, tussen landbouw en industrie en tussen hoofd- en handarbeid" (zie Keijzers-11). De laatste jaren wordt relatief meer nadruk op economische doelen gelegd. Bekend is het streven om "Amerika in het jaar 2000 op economisch gebied te overtreffen" en de daarvoor gewenste Vier Modernisaties uit te voeren (zie Donnithorne-9). In een land, dat zich dergelijke doelen stelt en dat tegelijkertijd nog aan enorme beperkingen is onderworpen - bijvoorbeeld wat betreft het transport en de beschikbare know-how - is de keuze van investeringen van strategisch belang. Wij willen daarom in deze paragraaf nagaan, hoe dit proces verloopt en wat momenteel het relatieve belang van politieke en economische doelen is. Een interessant punt daarbij is, dat het China van voor 1949 weinig prestatiegericht was, waardoor het investeren als zodanig niet zo'n hoge prioriteit had [8].

In de wijze, waarop investeringen worden benaderd, kan men het onderscheid terugvinden, dat in de Chinese politiek gemaakt wordt tussen landbouw, lichte en zware industrie. Over investeringen in de zware industrie wordt in sterke mate centraal beslist. Dit blijkt o.a. uit een gesprek, dat wij hadden met planningsfunctionarissen van de Geïntegreerde IJzer- en Staalfabrieken Anshan. Men vertelde ons, dat men in 1974 een plan bij het Ministerie van IJzer en Staal had ingediend voor de bouw van vier ovens. Dit plan werd opgesteld naar aanleiding van een opdracht van dit Ministerie om de produktie met 15% op te voeren. Deze uitbreiding maakte een investering noodzakelijk, waarvoor door het bedrijf op grond van door het Ministerie verstrekte gegevens (vereiste capaciteit, beschikbaarheid vermogen e.d.) een investeringsplan werd opgesteld,

waarin de benodigde produktiefactoren werden gespecificeerd. Dit plan werd door functionarissen van het Staatsplancomité ter plekke geverifieerd. Na goedkeuring van het plan was ook de financiering geregeld. Over investeringen in de lichte industrie wordt beslist op stadsniveau [9]. Hierbij wordt in het algemeen niet voor specifieke investeringen beslist, maar wordt een bepaald budget toegewezen. Dit was bijvoorbeeld het geval in de Houtbewerkingsfabriek Kung Hua in Peking. Daar bedroeg het jaarlijk toegekende budget 3% van de vaste activa. Men kon de helft van dit budget (de rest ging naar het accumulatiefonds van de stad) volgens een zelf opgesteld plan aanwenden.

In de landbouw heeft elke commune een eigen accumulatiefonds, waarover de commune zelf beslist. Vaak kan men met deze fondsen echter niets anders doen dan ze bij de bank te plaatsen, omdat nog lang niet altijd voldoende landbouwmateriaal beschikbaar is. Daardoor worden reserves gevormd, waarmee de zware industriële sector gefinancierd kan worden (ook de lichte industrie draagt hieraan bij). Dit geeft een voorbeeld van het principe, dat "de landbouw als basis van de economische ontwikkelingen genomen moet worden met de industrie als leidende factor" (zie Keijzers-11). Andere politieke criteria bij het investeren zorgen er bijvoorbeeld voor, dat economisch achtergebleven gebieden meer investeringsgelden krijgen toegewezen.

Over het gebruik van politieke criteria bij het beoordelen van investeringen (en bij andere beslissingen) krijgt men in China voldoende te horen. Over het gebruik van financiële criteria daarentegen hebben wij ondanks veel vragen veel minder gehoord. Wel heeft men het regelmatig over het vergroten van de accumulatie. Men denkt daarbij dan meestal aan kostenverlagingen en aan produktieverhogingen met het bestaande produktie-apparaat. Doorpratend over de reeds eerder genoemde investering in het Anshan-complex stelde men, dat de produktie zo "economisch" mogelijk moest worden uitgebreid. Daarbij wilde men bovendien op de in deze bedrijfstak schaarse factor ar-

beid besparen. Er werd niet uitgelegd, hoe deze criteria hard gemaakt moesten worden. In de literatuur vindt men een enkele keer aanwijzingen, dat er van financiële criteria gebruik gemaakt wordt. Zo stellen Wheelwright en McFarlane-18 (pag. 144): "When the Chinese decide to build a plant, they check on cost, availabilities of supplies, and the period of recoupment on investment". Daarbij vinden deze schrijvers de wijze waarop de Chinezen de investering organisatorisch aanpakken echter van veel groter belang.

Uit het bovenstaande kan afgeleid worden, dat naast politieke ook financiële overwegingen een rol spelen bij de investeringsbeslissing in China. De vraag rijst, welke rol dit is en hoe belangrijk deze is. Voor zover financiële maatstaven gehanteerd worden, moeten deze naar onze mening gerelateerd worden aan de doelstelling van economische groei en de daarvan afgeleide wens om bepaalde knelpunten op te heffen. De middelen moeten daartoe zo aangewend worden, dat zij het hoogste effect ressorteren. Een kapitaalmarkt als allocatiemechanisme bestaat in China natuurlijk niet. Evenmin hoeft men in het land van "het lopen op twee benen" naar een "nationale disconteringsvoet" te zoeken. (Een dergelijke voet zou bijvoorbeeld gerelateerd kunnen zijn aan een minimaal gewenst groeipercentage van de economie). Gezien de relatief grote regionale inkomensverschillen, zou een dergelijke rigide maatstaf al snel een blok aan de genoemde benen zijn (en dat tijdens de aanloop voor een nieuwe "grote sprong"!).

In China wordt bij het formuleren van het nationale economische plan eerst bepaald, wat men in de verschillende sectoren van de economie wil produceren. Hierbij spelen zowel politieke, militaire als economische factoren een rol. De laatste voornamelijk waar het gaat om het opheffen van nationale knelpuntsfactoren. Bij het opstellen van het plan wordt op grond van de bekende relaties tussen de verschillende sectoren nagegaan, of de gewenste en de beschikbare hoeveelheid van arbeid, materialen en geldmiddelen met elkaar in evenwicht zijn. Met behulp van input-output modellen wordt het staats-

plan voor de belangrijkste produkten verder uitgewerkt (-10). Op lagere bestuurlijke niveaus worden deze plannen gepreciseerd tot op fabrieksniveau. De fabriek tenslotte moet de gewenste produktie-omvang realiseren, maar heeft daarbij aan de andere kant de verzekering, dat grond- en hulpstoffen en arbeid beschikbaar zijn. Als men de gewenste produktie niet met het bestaande produktie-apparaat kan realiseren, moet natuurlijk geïnvesteerd worden. Soms stelt men zelf investeringsplannen op (lichte industrie) en soms worden de investeringsvoorstellen door hoger niveau aangezwengeld (zware industrie). In beide gevallen echter moet het hogere (niet noodzakelijk centrale) niveau de investeringen goedkeuren. Deze gang van zaken weerspiegelt het beeld van een economie met een sterk centrum en een niettemin in hoge mate gedecentraliseerd functionerend overheidsapparaat (vgl. Bastid-2 en van den Doel-7). Men kan zich afvragen, of het voor het individuele bedrijf, gegeven de haar toegemeten ruimte, nog noodzakelijk is om alternatieve investeringen op grond van financiële criteria te evalueren. Dergelijke criteria worden wel gehanteerd in een aantal oostbloklanden, waar investeringen ondermeer beoordeeld worden op grond van hun interne rentevoet (zie -1 en -13). In China hebben wij ondanks vele gerichte vragen, niets kunnen merken van dergelijke financiële criteria. Wel stelde men telkenmale, dat een hoge accumulatie gewenst was. Daarbij legde men dan uit, dat men een zo hoog mogelijke produktie wilde combineren met zo laag mogelijke kosten per eenheid produkt. Bij de al eerder genoemde investering in het Anshan-complex had men gezocht naar het alternatief, waarin per eenheid produkt het minst van de factor arbeid gebruik gemaakt werd. Kennelijk is de arbeid in de ijzer- en staalindustrie een knelpunt voor een snelle economische groei, net als in de door Chao-5 genoemde "basic construction" sector. Bij afwezigheid van dergelijke knelpunten zijn de kosten per eenheid produkt klaarblijkelijk een belangrijke maatstaf bij de beoordeling van investeringen. Vanuit de fabriek bekeken is deze maatstaf zeker niet irrationeel. Het benodigde geld voor de investering

wordt, inclusief kosten van installatie, volledig verstrekt door de Constructiebank, zonder dat aflossing en rente verschuldigd zijn. Daarnaast is de verkoopprijs van de met de investering gegenereerde produkten gegeven, terwijl de afzet verzekerd is. Gegeven deze omstandigheden bereikt men dus de hoogste accumulatie door het alternatief met de laagste kosten per eenheid te kiezen.

Uit het voorgaande moge blijken, dat zowel op laag als hoger bestuursniveau niet expliciet rekening gehouden wordt met de tijdswaarde van het geld, hoewel deze ook in China positief moet zijn, gegeven de gewenste economische groei. Een mogelijke verklaring hiervoor is, dat de economische groei in China zich ontwikkelt langs een vrijwel volledig door politieke doelstellingen bepaald pad. Dit zou betekenen, dat er mede gezien het stadium, waarin de economie zich bevindt, slechts één hoofdlijn van economische ontwikkeling zou zijn, welke weinig keuzen overlaat voor de besluitvormer. Laat staan, dat men zich erg druk maakt over formele selectiecriteria.

Het is niet ondenkbaar, dat in China in de toekomst meer aandacht voor formele financiële criteria zal ontstaan. Er wordt immers meer nadruk op economische groei gelegd, hetgeen op zich al meer aandacht voor financiële maatstaven kan oproepen.

Daarbij zal deze groei leiden tot nieuwe stadia van economische ontwikkeling, welke naar alle waarschijnlijkheid een veel groter aantal keuzemogelijkheden met zich zal meebrengen dan tot dusverre. Om deze reden zou het toepassen van formele criteria aan belang kunnen gaan winnen. Het gebruik van dergelijke criteria zou tenslotte gestimuleerd kunnen worden door eventueel in de toekomst optredende inflatie. Tot dusverre is deze langdurig afwezig geweest. Omdat men voor de gewenste groei een beroep moet doen op de handel met het buitenland, wordt tevens de mogelijkheid van geïmporteerde inflatie geopend. In dat geval ligt het gebruik van formele financiële criteria voor de hand, zij het dat ook dan andere criteria een belangrijke rol zullen blijven spelen bij de investeringsse-

lectie in China.

Noten

1) Deze gegevens zijn terug te vinden in de in deze bundel opgenomen protocollen.
2) Dit "Constructiebureau" mag niet verward worden met het onder het Ministerie van "Construction Engineering" ressorterende "City Construction Bureau" (zie Donnithorne-9 en Chao-5).
3) Deze uitspraak is speculatief. Volgens Donnithorne-9 (pag. 412) gold deze uitspraak in 1958. Wij hebben tijdens onze China-reis geen aanwijzingen voor het tegendeel gekregen.
4) Wij spraken in Peking met zeer hoge planningsfunctionarissen van de Volksbank. Voor een uitgebreide weergave van dat gesprek verwijzen wij naar protocol 6.
5) De controlerende taak van de Volksbank strekt zich ook uit tot de rurale sector. In de commune heeft het kantoor van de Volksbank de leiding over de plaatselijke kredietcoöperaties.
6) Dit geldt alleen voor de staatssector. De landbouwcommunes hebben elk een eigen accumulatiefonds.
7) Bij ons bezoek stelden de gastheren telkenmale, dat China nog een ontwikkelingsland is.
8) "Achievement was not a pursuit generally valued by society and so was not often sought. The accumulation of wealth was pursued for the purpose of conspicuous consumption rather than for the purpose of capital investment in achievement ventures", (-15, pag. 78).
9) Voor industriële staatsbedrijven in de rurale gebieden vindt deze beslissing waarschijnlijk plaats op hsien-niveau.

Geraadpleegde literatuur

1. Autoren kollektiv; Geld und Finanzien in der Sozialistischen Reproduktion, Verlag Die Wirtschaft, Berlin, 1977.
2. Bastid, Marian, "Levels of Economic Decisionmaking", in S.R. Schramm ed, Authority Participation and Cultural Change in China, 1973.
3. W.P.A.M. Bary, J.W. van Elk en R.S.H. Wilderom, "Economische planning en de daarbij betrokken instituties", Bedrijfskunde, 1978/1.
4. Bettelheim, Ch., Cultural Revolution and Industrial Organization in China, Changes in Management and the Division of Labor, Monthly Review Press, New York and London, 1971.

5. Chao Kang, The Construction Industry in Communist China, Chicago 1968.

6. Ching Ch'i-fi, Lecture 3, "Methods in Formulating National Economic Plans", Chinese Economic Studies, spring 1977/ vol x no. 3.

7. Doel, J. van den, "De evolutie van de Chinese economische orde naar een optimum", niet gepubliceerd artikel, voor een Engelse versie: De Economist, jaargang 125, blz. 221, 1977.

8. Donnithorne, A., China's Economic System, Allen & Unwin, London, 1967.

9. Donnithorne, A., "Economic Policy in China and its Implementation under the Post-Mao Leadership", Bedrijfskunde, 1978/2.

10. Eckland, G.N., Financing the Chinese Government Budget, Stanford University, 1966.

11. Keijzers, P., "Enkele principes en periodicering van de Chinese economie na 1949", Bedrijfskunde, 1978/1, ook in deze bundel opgenomen.

12. Mogendorff, N.H.M., "Organisatorische aspecten van Chinese produktiehuishoudingen", Bedrijfskunde, 1978/1, ook in deze bundel opgenomen.

13. Nove, Alec and D.M. Nutti, Socialist Economics, Penguin Books 1972.

14. Schenk-Sandbergen, L., China: "Je moet er geweest zijn", Intermediair, september 1978 / 13e jaargang no. 39.

15. Tai, K.Oh., "Theory in the People's Republic of China", California Management Review, winter 1976/vol xlx, no. 2.

16. Waardenburg, J.G., "Centralisatie en decentralisatie als thema van de China studiereis", (niet gepubliceerd N.I.A.S. rapport), Wassenaar, 1977, een bewerkte versie is in deze bundel opgenomen.

17. Waardenburg, J.G., "Enkele methodologische notities over de betekenis van een China-reis voor de kennisvermeerdering over China; een onuitgewerkt raamwerk", (niet gepubliceerd N.I.A.S. rapport), Wassenaar, 1977, een bewerkte versie is in deze bundel opgenomen.

18. Wheelwright, E.L. and B. McFarlane, The Chinese Road to Socialism, Economics of the Cultural Revolution, Penguin Books (Pelican) 1973.

19. Richman, B.C., Industrial society in communist China, New York, 1969.